

УДК 947.084 (477.42)

**ВІДНОСИНИ МІЖ ВЛАДОЮ ТА СЕЛЯНСТВОМ НА ВОЛИНІ У РОКИ НЕПУ
(1921-1928 рр.).****Ігор Власюк**

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Україна, 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
E-mail: vlasjuk@zu.edu.ua

Сучасний розвиток селянських господарств в Україні потребує формування та розвитку правильної моделі їх взаємовідносин з органами державної влади та вивчення відповідного історичного досвіду. Дослідження відносин між владою та селянами в Україні у період нової економічної політики 1920-х рр. залишається важливою проблемою сьогодні в історичній та економічній науці. Зокрема, важливо виділити праці В.І.Марочка, В.М.Лазуренка, О.І.Ганжі, В.Калініченка, Г.М.Георгізова, С.В.Маркової й інших дослідників [1]. Названа проблема, незважаючи на окремі її аспекти, розглянуті у працях радянських дослідників з аграрної історії Волині цього періоду (зокрема, Л.Г.Ільчука), не була об'єктом спеціального дослідження.

Метою статті є аналіз економічних і політичних відносин між радянською владою та різними прошарками селянства на Волині у роки нової економічної політики (1921-1928 рр.).

У Волинській губернії у 1918-1921 рр., як і загалом в Україні, відбувалися події Громадянської війни, що позначились суттєво і на вирішенні аграрного питання: частими були погроми поміщицьких маєтків селянами; відбувся перерозподіл землі за активної участі бідняків, а також значно зменшувалась кількість господарств заможних селян (у 4-6 разів порівняно з дорадянським періодом) [2].

Необхідно зазначити, що у 1921 р., коли відбулося прийняття нової економічної політики РКП (б), на території Волинської губернії селянський опір зменшувався досить повільно: відбувалися невдоволення селян високими ставками продподатку; в окремих повітах (наприклад, Новоград-Волинському) поширювався бандитизм. До того ж сама губернія була прикордонною із сусідньою Польщею, що було дестабілізуючим чинником для політичного життя (поширювались чутки про війну (Коростенський повіт); під впливом їх селяни затримували здачу продподатку (Старокостянтинівський повіт)) [3]. Відбувалася боротьба радянської влади із повстанськими загонами

Ю.Тютюнника, М.Палія та А.Гулого-Гуленка, які здійснили рейди на Правобережжя у жовтні – листопаді 1921 року [4].

Незважаючи на успішні дії влади у боротьбі з бандитизмом і повстанським рухом, у селян продовжувалася зберігатись зброя років Першої світової та Громадянської воєн. У секретному циркулярі від 14.04.1923 р., надісланому Волинським губернським виконкомом завідувачим підвідділами комітетів незаможних селян (КНС) на місцях наказувалося прийняти усі можливі заходи для ефективного вилучення зброї, що зберігалась у заможних, середняків, а також частини незаможних. Для цього пропонувалося зібрати через КНС точні відомості про всіх осіб, які незаконно зберігали у себе зброю та вилучити її через відповідні органи; розповсюдити листівки та застосовувати інші агітаційні заходи [5].

Радянська влада свою опору на селі вбачала у незаможних селянах, тому уся її аграрна політика була спрямована саме у цьому напрямі, що передбачав протиставлення їх заможним прошаркам на селі. Г.Капустян звертає увагу на те, що вже Перший Всеукраїнський з'їзд КНС (1920 р.) виступав за повну ліквідацію «куркульських» господарств і передачу їхньої землі, інвентарю та тяглової сили у розпорядження трудового селянства [6]. Земельні спори між бідним і заможним селянством на Волині розпочалися ще з періоду Громадянської війни та затягнулися до 1923 р.

Одним з перших серйозних державних заходів цих років, спрямованих на перерозподіл землі, була кампанія по розкуркуленню. Фактично вона розпочалася після закінчення Громадянської війни на Волині. У цій кампанії влада мала своїм помічником КНС, надаючи їм досить широкі повноваження. Так, в Інструкції народного комісаріату юстиції про порядок припинення справ, що виникли у зв'язку із розкуркуленням села (від 5.12.1922 р.) було внесено, зокрема, таке роз'яснення: якщо відбирання землі й іншого майна у порядку розкуркулення села було проведено комітетами не-

заможних селян або за їхнім дорученням до 3.01.1922 р., то судові й адміністративні установи повинні були відхиляти клопотання осіб (не членів КНС) про повернення їм майна. Окрім того, прокурорський нагляд був зобов'язаний надалі пильно відстежувати усі постанови виконкомів на місцях про повернення майна на користь заможних селян, опротестовувати відповідні судові рішення [7].

Для того, щоб остаточно вирішити ці земельні спори, а також економічно обмежити заможний селянський елемент, було прийнято відповідну постанову ВУЦВК 11 вересня 1923 р. Хоча надлишки землі відбиралися у різних категорій селянських господарств, але переважно у заможних. Станом на 1 січня 1925 р. їх нараховувалося 8,6% від усієї кількості селянських господарств [8].

Показовою у цьому відношенні є діяльність земельних судових комісій, що фактично розпочали свою діяльність у Волинській губернії з квітня 1923 р. До 1 січня 1925 р. до 3 окружних земельно-судових комісій надійшло усього 15695 справ, з яких 9029 було по розкуркуленню селян; було вирішено 98,9% таких справ. Причому необхідно звернути увагу на те, що, наприклад, у Житомирській окружній земельно-судовій комісії справ по розкуркуленню було вирішено 96,6%, тоді як звичайних – усього 48,4%. Справи по розкуркуленню заможних селян на Волині вирішувались у короткі обмежені терміни, для чого окрземсудкомісіями було організовано 8 виїзних сесій. Усього за цей період у різних категорій селянських господарств, у т.ч. заможних, було відібрано 35 тис. дес. землі [9]. Зокрема, у справі Житомирської окружної ліквідаційної комісії по розкуркуленню села у 1923 р. зазначалося, що необхідно роз'яснювати незаможним селянам, що при вирішенні їх земельних спорів із заможними комісії будуть керуватись винятково міркуваннями господарчої та політичної доцільності [10]. В окружній прокуратурі відмічалося, що «більшість скарг подається з боку куркулів на неправильне відбирання земельних лишків, а також з боку тих середняків, котрі не засвоїли собі радянської земельної політики та перебувають під впливом старої буржуазної ідеології, заснованої на праві приватної власності на землю» [11].

Незважаючи на ці заходи, перевірки у 1925 р. показали, що, зокрема, у Шепетівській і Житомирській округах надлишки землі у заможних селян не всюди були відібрані та перерозподілені [12].

З 1916 по 1923 рр. загальна кількість селян-

ських господарств у Волинській губернії збільшилась з 240753 до 318275. При цьому господарства від 1 до 1,5 дес. землі зменшилися з 22,28% до 15,99%; від 2 до 2,5 дес. – відповідно з 18,55% до 13,01%; від 3 до 3,5 дес. – з 12,92% до 7%; від 4 до 6 дес. – з 13,68% до 9,48%; від 6 до 9 дес. – з 7,22% до 2,63%; від 9 до 15 дес. – з 3,18% до 0,42%; понад 15 дес. – з 0,55% до 0,03% [13]. Як бачимо, у зв'язку з аграрним перенаселенням і розкуркуленням, кількість землі у різних груп селянських господарств мала тенденцію до зменшення.

У заможних селян відбиралися не тільки лишки землі, але й рухоме майно, для забезпечення ним членів КНС й інших потреб села. Так, в акті від 12.08.1923 р. с. Андріїва Черняхівського району голови КНС, комітету взаємодопомоги та сільради просили Житомирську окружну ліквідаційну комісію закріпити вилучений у заможних селян інвентар і будівлі за комітетом взаємодопомоги для влаштування прокатної станції, а частину будівель розподілити між потребувачими допомоги членами КНС, також для будівництва хати-читальні й ін. У зв'язку з цим важливо проаналізувати список до розкуркулення цього села. У ньому вилученню підлягав у більшості випадків інвентар заможних селянських господарств (віялки, соломорізки з кінним приводом, молотарки), також господарські будівлі (сараї, клуні) і навіть будинки (якщо їх було 2). Наприклад, селянин Бездетко Никодим Данилович мав 8 дес. землі, хату, клуню, 2 сараї, соломорізку, віялку. У нього підлягали вилученню 1 сарай та увесь інвентар. У відомості помайнового розкуркулення по Баранівському району, наприклад, по Дубровській сільраді у заможних селян відбиралося по 1 будинку, якщо вони мали 2. Привернув увагу і той факт, коли один з них – Блиндюк Григорій – проживав у Шепетівському районі, а у нього тут були будинок і сарай, що теж підлягали вилученню владою [14].

Губернська влада пильно стежила за діяльністю КНС на місцях, намагаючись не допускати взаємодії або співпраці із заможними. Зокрема, у протоколі № 37 засідання Президії Волинського губернського виконавчого комітету від 9.06.1923 р. рекомендувалося звернути увагу КНС та губернського земельного управління на «ненормальність добровільних угод незаможників з куркулями, що вириває з-під ніг незаможників їх класовий ґрунт» [15].

Комнезами не всюди були активними, нерідко числилися лише формально. При цьому поширеним був погляд на них як на організацію, через яку можна було користуватись зна-

чними пільгами [16].

Необхідно звернути особливу увагу на податкову політику радянської влади щодо селянських господарств на Волині та в Україні загалом. Влада наклала основний тягар сільськогосподарського податку на заможних селян: так, якщо незаможні селяни у 1925/26 господарському році сплачували 2-3 крб. цього податку, то заможні – 30 крб. [17]. Практично у такій ситуації загнане у кут заможне селянство вдавалось до вимушеного приховування своїх прибутків, засобів виробництва, наймані робочої сили тощо. О. Ганжа справедливо вважає таке різке збільшення обсягу пільг, без зменшення загального тягара податку, наданням їх практично за рахунок усіх інших селян, що посилювало напругу всередині селянства. Також вона зазначає, що найбільш гострим, у названий період, було протистояння режиму та селянства у питанні про ціни на хліб і методи проведення хлібозаготівель [18].

Попередні наші дослідження аграрного розвитку Волині у роки НЕПу показують, що виникло чимало проблем із проведенням землеустрою у губернії, головними з яких були: несвоєчасне внесення платні селянами за ці роботи; невдоволення роботою землемірів; негативне ставлення й опір з боку заможних селян їхньому ходу та вимоги передачі землі у приватну власність. Загалом влада намагалася спиратись у своїй діяльності на незаможних селян і залучити на свій бік середняків. Однак, політика спрямовувалась на протиставлення цих прошарків селянства його заможній частині, а також нейтралізацію або послаблення її впливу на перших. Відповідно у діяльності різних видів сільськогосподарської кооперації простежується надання пільг та інших видів економічної підтримки органами влади незаможним. При цьому кооперація розглядалась як перехідна ланка до створення у подальшому колективних господарств, проти чого була переважаюча більшість селян, як показує досвід добровільного створення колгоспів на Волині. Статті у газеті «Радянська Волинь» за 1924-1927 рр. сповнені негативного ставлення до «куркулів», викриття їх вимушених кроків з приховування сільгосподатку у своїх господарствах тощо [19].

Незважаючи на період відносної лібералізації між владою та селянством у роки НЕПу, радянські земельні органи, згідно стратегічних завдань вищого партійного керівництва у галузі сільського господарства, сприяли різними методами створенню колективних господарств. Відповідно проводилася агітаційна

робота, що по суті мала пропагандистський, а не економічний характер. Так, зокрема, у резолюції Першого Житомирського окружного з'їзду КНС йшлося про надання членам колективних господарств матеріальної допомоги, пільг при наділенні землею та будинками, отримання кредитів, проведення відповідних лекцій, бесід тощо [20].

Отже, для влади вигідним було створення колгоспів, що у перспективі мало сприяти більшому контролю за селянами та результатами їх сільськогосподарської діяльності, в інтересах правлячої партії. Однак, для самих селян, як показує статистика, це було переважно невигідним. Так, станом на 1924 рік у губернії нараховувалося лише 105 колгоспів і комун. Економічний стан їх був досить кволим; вони відчували брак робочої худоби та інвентарю, агрономічної допомоги. Незаможне селянство, яке входило до їхнього складу, було переважно малописьменним або неписьменним [21].

Хоча це й були проблеми утворення й економічного розвитку, однак, пізніше, наприклад, у Волинській окрузі на 1 жовтня 1926 року нараховувалося усього 62 колгоспи [22]. Селяни на Волині віддавали перевагу індивідуальному веденню своїх господарств; тривалий час продовжувала зберігатись ще з часів столипінської аграрної реформи відрубно-хутірська система. Селянин шукав свою вигоду в умовах нової економічної політики; його інтереси часто не співпадали з владними. Українське село 1920-х рр., на думку В. Марочка, характеризувалося наявністю декількох суперечливих процесів: штучного стримування фермеризації, надання ідеологічного підґрунтя соціально-економічній диференціації, одержавлення кооперації та колективізації пролетарських груп [23].

Д. Красносілецький дослідив одну з важливих арен протидії селянства більшовицькому режимові у ці роки – діяльності з 1920 року безпартійних селянських конференцій. На них селянство могло висловити своє незадоволення і критичні зауваження соціально-економічній політиці та діям влади: пияцтво та процвітання корупції в окремих органах державної влади (у лютому 1923 р., Ганопільська волость Ізяславського повіту); опір запровадженню гужової повинності у грошовій формі (у липні 1923 р., Шепетівський округ Волинської губернії); критика запровадження єдиного податку у грошовій формі; питання зниження оподаткування худоби, припинення експорту хліба за кордон у зв'язку з поганим врожаєм; незадоволення зростанням спекуля-

ції та бездіяльністю місцевого самоврядування, діяльністю окремих радянських службовців, які ухилялись від оподаткування; вимоги переробки списків оподаткування (у липні 1924 р., Новоград-Волинський район) [24].

Заможні селяни усувалися від участі у керівництві громадським життям волинського села. Так, за даними вибіркового соціологічного обстеження восени 1923 р. чисельного та соціального складу депутатів сільських рад різних українських губерній, найменша кількість заможних селян (7) була саме у Волинській [25]. Незважаючи на це, вони намагалися різними способами посилити свій економічний і політичний вплив на селі. Пізніше, у 1925 р. органи місцевої влади на Волині вбачали у них «головне ядро антирадянських угруповань», відмічали посилення економічного впливу «куркулів» на середняків і незаможних селян, бажання завербувати їх у свої ряди, зробити провідниками своїх інтересів у сільрадах у тих випадках, коли вони самі були позбавлені виборчого права. Ще задовго до виборів заможні часто ходили «у гості» по хатах, проводячи відповідні розмови. Цікаво, що у багатьох місцях багате селянство намагалося довести людям, що усі є односельчанами, немає куркулів і середняків, і що у сільради повинні обиратись самостійні, авторитетні господарі, люди розторопні. В окремих селах заможні намагалися зривати передвиборчі збори (с. Паньківка, Шмирки, Савруки), влаштовували таємні зібрання, на яких складали свої списки кандидатів на виборчі збори (Лугинський район), відкрито протестували проти позбавлення їх прав на виборчих зборах (с. Орепи Новоград-Волинського району); створювали об'єднані групи із заможними селянами сусідніх сіл (с. Сербівка, Кулишев Майдан Городницького району). Наприклад, у с. Несолонь Новоград-Волинського району на виборчих зборах заможні виступали проти внесених кандидатур, вважаючи, що вони «позабирали церковні землі, незабаром знімуть з нас сорочки» [26].

Важливо також, на наш погляд, звернути увагу на окремі архівні документи, що виявляють проблеми діяльності влади у волинському селі періоду НЕПу. Зокрема, у секретному «Звіті Волинської губернської виборчої комісії про результати кампанії з перевиборів сільрад» (від 25.01.1925 р.) йшлося про негативне ставлення влади до заможних селян Волині у період виборчої кампанії на селі, а також про низку недоліків у діяльності земельних органів.

У самому звіті, зокрема, було названо низку

недоліків і невдоволень селян діями влади в економічній сфері: неправильне обкладання сільськогосподарським податком; недотримання в окремих районах термінів внесків його; тяганина при розгляді скарг селян щодо цього податку; грубість з боку фінансової інспектури; неправильне надання пільг; великі відрахування в окружний бюджет; тяганина при розгляді справ у земельних судових комісіях; недостатня робота агроперсоналу та землемірів тощо.

У культурно-гуманітарній роботі йшлося про грубе поводження медичного персоналу з селянами, слабке відвідування їх; грубе ставлення міліції до селян, тяганину при розгляді заяв. Перевірочна кампанія у селах Волині, згідно цього звіту, виявила такі проблеми: засідання сільських рад не завжди відбуваються регулярно – фактично усю роботу проводили голова та секретар, а чверть усіх членів рад ні разу не були на їхніх засіданнях; постанови сільрад на 40% не виконувались; в окремих з них продовжували бути злом самоуправство, бюрократизм, хабарництво, вимагання, пияцтво та незаконні дії; населення цих сільрад часто залякувалося та боялося подавати скарги. З роботи у сільрадах було знято 132 особи, 67 передано суду. Сільські комісії у переважній більшості випадків були бездіяльними; земельні комісії часто присвоювали собі функції судових земельних комісій; незважаючи на існування інституту десятицьких, караульних, обходів, на селі були розвинуті конокрадство, самогоноваріння та дрібні крадіжки [27].

Жорсткою була «Інструкція про вибори до рад» від 28 вересня 1926 р., в якій було затверджено вичерпний перелік осіб, позбавлених права голосу. Внаслідок цього до виборів не допускали заможних селян, а також частину середняків [28].

Серйозним негативним наслідком політики влади на селі були часом недружні та навіть ворожі відносини між незаможними селянами на Волині та середняками. Так, у с. Кожухівці Ушомирського району у 1925 р. після проведення незаможними до сільрад своїх кандидатур середняки демонстративно залишили виборчі збори. Незаможні часто відносили середняків до куркулів, мало робили для того, щоб залучити їх на свій бік, не мали відповідного авторитету. Середняки більше тяжіли до заможних, намагаючись поліпшити свій економічний стан, враховуючи досвід у цьому останніх. Однак, влада турбувалася про чітке розмежування між середняками та заможними селянами [29]. А. Морозов і

В. Лазуренко зазначають, що селянське середовище було розділене у власних симпатіях-антипатіях на прибічників і противників можливих, однак у період НЕПу ще реалістично усвідомлювало згубність такої політики радянської влади щодо цього прошарку селянства; було реальним свідком того, що ніякого «куркульського засилля» на селі наприкінці 1920-х рр. не існувало [30].

Українські, у т.ч. волинські, селяни не бажали вступати до лав КП(б)У, хоча остання на своїх конференціях рекомендувала це робити незможним селянам, особливо членам колективних господарств. Так, частка селян у КП(б)У у 1923 р. не перевищувала 17%, а у 1926 р. збільшилася лише до 19,8%, причому у Волинській та інших окремих губерніях вона була визнана критичною. Також необхідно звернути увагу на те, що у 1925-1926 р. у складі українських сільрад (9613) було близько 4% членів КП(б)У, 2,3% – кандидатів у члени, 91% були безпартійними [31]. Влада намагалася збільшити свій вплив у КНС. У звітах Волинської губернської комісії про роботу комнезамів за 1924 рік простежується бажання місцевої партійної влади взяти їх під свій цілковитий контроль: «...всі принципові питання та справи по КНС розв'язуються та погоджуються спільно з парторганами та радянськими установами». У низових організаціях КНС Волині на цей рік партійних було лише 1,03%, тоді як округні КНС на 80% склалися з комуністів. Значна частина незможного селянства Волині (57%) перебувала поза межами КНС і ставилася до них байдуже. Причини цього місцева влада вбачала у «матеріальних злиднях, темряві, політичній несвідомості» селян [32].

На думку С. Ляха, компартійна влада поводилася із селянством зверхньо та зарозуміло; впроваджувався у громадську думку комплекс соціальної неповноцінності селянства (відстає, несвідоме, забобонне; дрібновласницька психологія), пристанища різного роду прихованих ворогів радянської влади; село було позбавлене права мати свою партію; їм залишалося тільки писати листи в органи влади та редакції газет і перемовлятися між собою [33].

Ще одним важливим аспектом відносин між владою та селянством Волині цього періоду, що потребує подальшого вивчення, був релігійний. В окремих дослідженнях зазначається про протистояння у 1923 р. у селах між віруючими та місцевою владою з комнезамами, що виникали через відбирання останніми парадіяльних садіб; до того ж селяни регіону

виявляли у цілому активну позицію щодо захисту своїх церков, незважаючи на тиск місцевих органів влади [34]. Селяни старшого та похилого віку часто були обурені нахабною, розв'язною поведінкою комсомольців у церквах своїх сіл та в інших місцях [35].

Місцева влада вимушена була принаймні ще на початку 1923 р. реагувати на грубе втручання комнезамів у почуття віруючих Волині та відправлення ними церковних обрядів, про що, зокрема, йшлося у відповідному циркулярі губернського відділу управління по КНС від 5.02.1923 р. З іншого боку, влада не приховувала своєї антирелігійної спрямованості. Так, згідно одного з рішень губернського виконкому за 1923 р., особливу увагу необхідно було звернути на остаточну ліквідацію впливу «попівського елементу» на низовий радянський апарат та апарат КНС, тобто витравити релігійну свідомість [36]. Наприкінці 1920-х рр., як відомо вже з багатьох сучасних наукових досліджень, антирелігійна кампанія з боку влади на селі й у містах набула репресивного характеру.

Отже, відносини між владою та селянством у роки НЕПу були досить складними та суперечливими, особливо із його заможною частиною. Незважаючи на активну підтримку незможних, політика щодо усіх прошарків селянства Волині визначалася політико-ідеологічними чинниками, що часто суперечило їх економічним інтересам, призводило до розколу та протиставленню заможних бідним. Потребують подальшого дослідження діяльність КНС, участь селян Волині у виборах, суспільно-політичному, освітньо-культурному та релігійному житті регіону.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929) / В.І. Марочко. – К.: М.Р. Kots Publishin, 1995. – 216 с.; Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.): Колективна монографія / Відп. ред. С.В. Кульчицький: В 2 ч. – Ч. 1. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 445 с.; Морозов А.Г., Лазуренко В.М. Селянин-власник часів НЕПу: хто він? З історії формування класового жупеля «куркуль» / А.Г. Морозов, В.М. Лазуренко // Український селянин. – 2010. – Вип. 12. – С. 33-37; Лазуренко В.М. Участь заможних верств українського села у діяльності органів сільського самоврядування (1921-1924 рр.) / В.М. Лазуренко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2012. – Вип. 60 (№ 5). – С. 77-83; Ганжа О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917-1927 рр.) / О.І. Ганжа. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2000. – 208 с.; Калініченко В.В. Селянське господарство України в період непу / В.В. Калініченко – Х.: Основа, 1997. – 400 с.; Георгізов Г.М. Українське селянство доби непу: динаміка політичних настроїв та свідомості / Г.М. Георгізов. – Черкаси: ФОП О.Ф. Нечитайло «Поліграфічний центр», 2016. – 133 с.; Маркова С.В. Суспільно-політичні зміни в українському селі у контексті формування комуністичної системи (1917-1933 рр.): дис.... д. іст. н.: 07.00.01 – Історія України /

Світлана Василівна Маркова; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2015. – 534 с.

2. Ільчук Л.Г. Соціалістичні перетворення у сільському господарстві Житомирщини (1920-1930 рр.) / Л.Г. Ільчук // Наукові записки Житомирського державного педагогічного інституту ім. І. Франка. – Т. VI. Серія суспільних наук. – Житомир, 1957. – С. 122.

3. Георгізов Г.М. Українське селянство доби непу. – С. 11, 32.

4. Ганжа О.І. Українське селянство. – С. 148.

5. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф.Р-12, оп.1, спр.2, арк.108.

6. Капустян Г.Т. Комітети незаможних селян у системі радянсько-більшовицької політики / Г.Т. Капустян // Український селянин. – 2005. – Вип. 9. – С. 203.

7. ДАЖО, ф.Р-12, оп.1, спр.2, арк.7.

8. ДАЖО, ф.Р-12, оп.1, спр.60, арк.50.

9. ДАЖО, ф.Р-28, оп.1, спр.1122, арк.27зв.-28.

10. ДАЖО, ф.Р-272, оп.1, спр.25, арк.34.

11. ДАЖО, ф.Р-28, оп.1, спр.1122, арк.30.

12. ДАЖО, ф.Р-28, оп.1, спр.1122, арк.407зв.

13. ДАЖО, ф.Р-28, оп.1, спр.30, арк.17.

14. ДАЖО, ф.Р-326, оп.3, спр.1, арк.68-75, 273-273зв.

15. ДАЖО, ф.Р-12, оп.1, спр.2, арк.159.

16. ДАЖО, ф.Р-28, оп.1, спр.1122, арк.407зв.

17. Радянська Волинь. – 1927. – № 95 (1549), 13 серпня. – С. 2.

18. Ганжа О.І. Українське селянство. – С. 159.

19. Див.: Власюк І.М. Проблеми землеустрою селянських господарств Волинської округи у період нової економічної політики (1921-1928 рр.) / І.М. Власюк // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – Т. 8. – С. 75-81; Власюк І.М. Соціально-економічне становище заможних селян Волині у 20-х роках ХХ ст. / І.М. Власюк // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – Т. 9. – С. 111-118; Власюк І.М. Розвиток сільськогосподарської кооперації на Волині у 1920-х роках / І.М. Власюк // Історичні студії Східноєвропейського національного університету

ту імені Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – Вип. 9-10. – С. 75-81.

20. Социалистическое строительство на Житомирщине. 1921-1941. Сб. документов и материалов / Сост. Г.И. Денисенко, В.В. Калинкина, П.М. Король и др. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 62.

21. ДАЖО, ф.Р-28, оп.1, спр.30, арк.17-18.

22. Социалистическое строительство на Житомирщине. – С. 82.

23. Нариси повсякденного життя радянської України. – С. 102.

24. Красносілецький Д. Діяльність безпартійних селянських конференцій в УСРР у першій половині 1920-х років / Д. Красносілецький // Політичний менеджмент. – 2009. – № 4 (37). – С. 169.

25. Лазуренко В.М. Участь заможних верств українського села у діяльності органів сільського самоврядування (1921-1924 рр.) / В.М. Лазуренко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2012. – Вип. 60 (№ 5). – С. 80.

26. ДАЖО, ф.Р-28, оп.1, спр.1122, арк.411-411зв.

27. ДАЖО, ф.Р-28, оп.1, спр.1122, арк.404зв., 405, 407.

28. Маркова С.В. Суспільно-політичні зміни в українському селі. – С. 155.

29. ДАЖО, ф.Р-28, оп.1, спр.1122, арк.412зв., 415зв.

30. Морозов А.Г., Лазуренко В.М. Селянин-власник часів НЕПу. – С. 35.

31. Маркова С.В. Суспільно-політичні зміни в українському селі. – С. 151-152, 155.

32. ДАЖО, ф.Р-28, оп.1, спр.30, арк.15, 42, 14.

33. Нариси повсякденного життя радянської України. – С. 117.

34. Бернацький В.Р. Релігійні настрої православного населення на Волині-Житомирщині у 1920-х рр. / В.Р. Бернацький // Український історичний збірник. – К.: Вид-во інституту історії України НАН України. – 2012. – № 15. – С. 150, 156.

35. ДАЖО, ф.Р-28, оп.1, спр.1122, арк.412зв.

36. ДАЖО, ф.Р-12, оп.1, спр.2, арк.28, 159.

Власюк Ігор Відносини між владою та селянством на Волині у роки НЕПу (1921-1928 рр.)

У статті проаналізовано економічні та політичні відносини між радянською владою та різними прошарками селянства на Волині у роки нової економічної політики (1921-1928 рр.), з урахуванням архівних джерел і новітніх досліджень.

Ключові слова: Волинь, нова економічна політика, радянська влада, селяни, комітети незаможних селян, судова земельна комісія, вибори

Власюк Игорь Отношения между властью и крестьянством на Волини в годы НЭПа (1921-1928 гг.)

В статье проанализированы экономические и политические отношения между советской властью и различными группами крестьянства на Волини в годы новой экономической политики (1921-1928 гг.), с учётом архивных источников и новейших исследований.

Ключевые слова: Волинь, новая экономическая политика, советская власть, крестьяне, комитеты незаможных селян, судебная земельная комиссия, выборы

Vlasyuk Igor Relations between the Soviet power and the peasantry in Volyn during the new economic policy (1921-1928)

In the article the economic and political relations between the Soviet power and various groups of peasants in Volyn during the new economic policy (1921-1928) are analyzed. The analysis is based on archival documents and new research.

The relations between the Soviet power and the peasantry were complex and contradictory. By 1922 the new power had been fighting against the insurrections and thuggery in the province. The committees of poor peasants became the basis for agricultural policy. However, their activity was not effective. The judicial land commission finally settled the disputes between the poor and rich peasants. The Soviet regime took away their land surplus and the part of the property. The rich peasants paid a large agricultural tax to the state and had to hide their property and income. Collective farms were few and economically inefficient. The rural authorities elections caused many problems and shortcomings. The rich peasants were often deprived of their voting rights. The peasants were mostly non-party. The non-party peasant conference criticized the authorities for illegal actions. Provincial authorities also organized a rural anti-religious campaign. The agrarian policy of the Soviet regime was determined by political and ideological factors. The peasants' economic interests often did not coincide with that policy. Poor peasants opposed to rich peasants.

Keywords: Volyn, new economic policy, Soviet power, peasants, committees of poor peasants, judicial land commission, elections

Рецензенти:

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор